

بررسی مسئولیت متصدی حمل و نقل در امور گمرکی

هادی ملک^۱، شکوه نامدار^۲، مهشید السادات طبایی^۳

۱- دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد، رشته حقوق مالی اقتصادی، دانشگاه آزاد واحد الکترونیکی، ایران، تهران (نویسنده مسئول)

۲- استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تفت (یزد)، ایران، یزد

۳- استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد الکترونیکی، ایران، تهران

چکیده

امروزه گمرک اهمیت فراوانی در رابطه با صادرات و واردات کالا به کشورها دارد. زیرا به نوعی از منافع جامعه حمایت و حفاظت میکند و از قاچاق کالاها و موارد این چنینی جلوگیری میکند؛ در واقع هرگونه کالایی که وارد و صادر می شود، توسط گمرک ارزش هزینه ای آن بررسی و سنجیده می شود. اشخاص بر اساس اعتبار تجاری خود اقدام به معاملاتی بر روی کالاهای گمرکی می کنند به همین جهت ترخیص دیر هنگام کالاهای گمرکی ممکن است به اعتبار تجاری شخص تاجر صدمه مادی و معنوی بزند. که خود مسئولیت مدنی برای متصدی حمل محسوب می شود. بر اساس قواعد گمرک هر کالایی که وارد قلمرو گمرک می شود موضوع تشریفات گمرکی قرار می گیرد و تشریفات گمرکی بایستی طبق قواعد قانون امور گمرکی باشد حقوق گمرکی یکی از شاخه های حقوق عمومی می باشد.

واژه های کلیدی: گمرک، متصدی حمل و نقل، مسئولیت مدنی، کالا، قاچاق

مقدمه

متصدیان حمل و نقل در برابر صاحب بار مسئول هستند و بایستی به بهترین نحو کالا را جابجا کنند و تعهد میکنند که کالا را صحیح و سالم به مقصد برسانند ولیکن اگر کالا سالم به مقصد نرسید، متصدی حمل و نقل، مسئول تمامی زیان های وارده خواهد بود. مگر اینکه اثبات کند کالا در اثر حادثه ای غیر منتظره و غیر عمد آسیب دیده یا از بین رفته است.

مطابق ماده ی ۵۱۶ قانون مدنی، متصدی حمل امین محسوب می شود و تعهد او در حفظ و نگهداری اشیایی که به او سپرده می شود؛ تعهد به وسیله است و بنابر این مسئولیت وی مبتنی بر تقصیر است و برای مسئول شناخته شدن وی باید تقصیر او توسط زیان دیده به اثبات برسد. اما این حالت تنها در مورد تعهد به حفظ و نگهداری است و با عنایت به سکوت قانون گذار در مورد سایر تعهدات وی، باید گفت که تعهد متصدی حمل در جابه جایی کالا از مبدا تا مقصد، و تحویل آن در مقصد، تعهد به نتیجه است و تنها اثبات قوه قاهره می تواند متصدی را از زیر بار مسئولیت رها کند. در مورد تعهد به تحویل به موقع کالا نیز، همین امر صادق است. مبنای مسئولیت متصدی حمل در ماده ی ۳۸۶ قانون تجارت، فرض تقصیر قراردادی است زیرا تعهد متصدی حمل در سالم رساندن کالا به مقصد، تعهد به نتیجه است که به صورت ضمنی در مفاد قرارداد مطرح است و بنابراین متصدی حمل تنها با اثبات عامل خارجی از مسئولیت رها می شود.

اهداف : ما در این مقاله به بررسی مسئولیت متصدی حمل و نقل در امور گمرکی و عواقب ناشی از آن میپردازیم.

مفهوم گمرک

در تعریف واژه گمرک برخی آن را به معنی حقوقی دانسته اند که بر کالا و مال التجاره تعلق میگیرد (۱) شورای همکاری گمرکی در تعریف گمرک بیان میدارد: گمرک سازمانی دولتی است که مسئول اجرای قانون گمرک و وصول حقوق و عوارض ورودی و خروجی و همچنین واردات، حمل و نقل صادرات کالا است. گمرک سازمان مهمی است وظایف گمرک ها شامل اخذ مالیات، امنیت، جلوگیری از قاچاق کالا و ارز، تسهیل روند تجارت است.

هنگام حمل و نقل بین المللی بار، کالا به واسطه عبور از مرزهای کشورها موضوع کنترل- و تشریفات گمرکی قرار می-گیرد. تکلیف اصلی انجام تشریفات گمرکی بر دوش خود صاحب بار قرار دارد. لیکن قوانین گمرکی در بیشتر کشورها، متصدیان حمل بین المللی را ملزم ساخته اند تا به محض ورود به قلمرو گمرکی، ابتدا کالا را اظهار اجمالی نموده به طوری که تا پیش از آن تخلیه بار میسر نمی-باشد.

مفهوم مسئولیت

در فرهنگ های لغت، مسئولیت به معنای قابل بازخواست بودن انسان آمده است و اغلب به مفهوم تکلیف، وظیفه و آنچه که انسان عهده دار آن باشد، تعریف شده است (۲).

به طوری که در فرهنگ جامع نوین مسئولیت به معنای شایسته ی بازخواست بودن آمده است (۳).

مسئولیت متصدی حمل و نقل

در بند ۱ ماده ۲۰ کنوانسیون ورشو مقرر میدارد: «در صورتیکه متصدی حمل ثابت کند که او و مستخدمین و عاملین او کلیه تدابیر لازم را برای اجتناب از وقوع خسارت اتخاذ نموده اند و یا آنکه اتخاذ چنین تدابیری برای آنان امکانپذیر نبوده است از مسئولیت مبری خواهند بود»؛ به عبارت دیگر، یکی از موارد معافیت متصدی از مسئولیت در برابر مسافر و کالا اتخاذ کلیه تدابیر لازم از طرف او میباشد. واضح است که بار اثبات دعوی با متصدی می باشد؛ زیرا ماده ۲۰ استثنای وارد بر ماده ۱۷ است و موارد استثنا باید به طور کلی تفسیر شوند (۴۰).

در قانون مدنی ماده ۵۱۶، مسئولیت متصدی محدود به مسئولیت ناشی از فعل شخص متصدی حمل و نقل است اما در قانون تجارت متصدی حمل و نقل مسئول افعال کارکنان و گاهی اشخاص ثالث نیز است (با استناد به ماده ۳۸۸)

با توجه به ایراداتی که دارد ماهیت هیچکدام را نداشته بلکه تابع اراده طرفین و دارای خصوصیات ویژه است (۵)

هدف از مسئولیت قراردادی، جبران ضرر متعهد له است. پس اگر ضرر و زبانی به وی نرسیده باشد، خسارتی از متعهد گرفته نمیشود.

به همین دلیل ورود ضرر، رکن اصلی مسئولیت قراردادی و انگیزه قانون گزار در وضع احکام آن است (۶۰).

قانون مدنی در ماده ۵۱۶ بیان میکند تعهدات متصدیان حمل و نقل اعم از اینکه از راه خشکی با آب و هوا باشد، برای حفاظت و نگهداری اشیایی که به آنها سپرده میشود همان است که برای امانت داران مقرر است. بنابراین بر اساس مقررات قانون مدنی تصرفات متصدی حمل و نقل امانی است و صاحب کالا یا ارسال کننده فقط زمانی میتوانند علیه متصدی حمل و نقل اقامه دعوی و مطالبه خسارت نمایند که متصدی مرتکب تعدی و تفریط شده باشد و دلیلی بر وقوع تقصیر از طرف متصدی حمل و نقل اقامه نمایند، به این ترتیب قانون مدنی از میان چهار سیستم مسئولیت مبتنی بر تقصیر سیستم تقصیر اثبات شده را پذیرفته است رای اصراری شماره ۲۸۰۸ مورخ ۱۷. ۱۲. ۱۳۳۹ هیئت عمومی دیوان عالی کشور نیز مبین رویه قضایی در باب مسئولیت متصدی حمل و نقل از دیدگاه قانون مدنی است به موجب این را چون تقصیر متصدی حمل و نقل ثابت نشده است است بنابراین مسئولیتی برای پرداخت خسارت ندارد زیرا بر اساس مقررات قانون مدنی متصدی حمل و نقل امان محسوب می شود و در صورتی مسئولیت دارد که مرتکب تعدی و تفریط شده باشد (۷۰).

مسئولیت متصدی حمل و نقل نوعی مسئولیت قراردادی است. متصدی حملی که میخواهد از مسئولیت راجع به خسارت ناشی از چنین اقداماتی معاف شود، باید ثابت کند که تمامی اقدامات لازم را برای جلوگیری از اینگونه اقدامات اتخاذ نموده است (۸)

صاحب بار باید کالا را اظهار نموده و هزینه ها و تعرفه های گمرکی مربوطه را بپردازد تا بتواند کالای خود را ترخیص و تحویل بگیرد. البته ممکن است متصدیان حمل بین المللی انجام این تشریفات را به نمایندگی از صاحب بار به عهده بگیرند که شرایط و مسئولیت ناشی از اجرای نادرست این تشریفات در مقابل صاحب کالا موضوع نوشتاری دیگر است. بر اساس قانون انجام تشریفات گمرکی بر عهده ی متصدیان حمل میباشد و مسئول هستند.

هنگامی که کالا به متصدی حمل تحویل داده می شود مسئولیت متصدی پایان نمی یابد زیرا تا زمان تحویل کالا به گیرنده این مسئولیت بر دوش متصدی حمل و نقل می باشد و در صورت ورود خسارت گیرنده حق مراجعه به او برای جبران ضرر و زیان دارد به عبارت دیگر با تحویل کالا به گمرک و به خصوص با توجه به این که اصولاً قبض انبار ای توسط متصدی حمل به

صاحب کالا تحویل داده نمی شود وظیفه متصدی به پایان می رسد چرا که او باید مجدداً کالا را به منظور حمل به مقصد نهایی از گمرک تحویل بگیرد حال اگر این خسارت در دورانی رخ بدهد که کالا در اختیار مقامات گمرک بوده حق رجوع به متصدی حمل و نمایندگانش وجود دارد که اگر ضرر به وسیله نمایندگان وارد شود متصدی جبران کرده و سپس شخص خاطی مراجعه می کند در واقع این مسئله برای تضمین حقوق زیان دیده می باشد (۹۰).

تعرفه به صورت جدول یا فهرست

به عوارضی اطلاق می شود که برای هر دسته از کالاهای وارداتی از سوی سازمان گمرک تعیین و با توجه به سیاستهای اقتصادی کشورها در معرض تغییر دائمی می باشد مرسوم است که گمرک را به عنوان مرجعی صرفاً جهت دریافت تعرفه می شناسند به طوری که عنوان گمرک به تعرفه گره خورده است (۱۰).

تنظیم اظهار نامه توسط متصدی حمل و نقل

بر اساس ماده ۱۸ متصدی حمل بایستی یک اظهارنامه اجمالی که دارای فهرست کل بار و بارنامه های هر ردیف از این فهرست را تنظیم کند همچنین بر اساس ماده فهرست کردن لیست کل بار تسلیم بارنامه به انضمام اظهارنامه الزامی نیست و تنها در صورت نیاز به آن انجام می شود این امر نشان دهنده آن است که مبنای اظهار در مندرجات بارنامه نهفته است و متصدی هم تکلیفی بیشتر از آنچه در بارنامه های مربوط به هر ردیف اظهارنامه آمده ندارد در حقیقت در حمل کالا با توجه به سرعتی که مدنظر طرفین قرارداد است متصدی حمل امکان تعیین کمیت و کیفیت بار تحویلی به خود را نداشته و ناگزیر به صحت اطلاعات اعلام شده از سوی فرستنده اعتماد می شود در حقیقت بارنامه یا توسط فرستنده تنظیم میشود یا بر اساس اطلاعاتی که در اختیار متصدی حمل می گذارد صادر می شود.

(۱۱)

مسئولیت حمل کننده در هنگام خسارت وارده به کالا

در مورد خسارت وارده به کالا مبنای مسئولیت همانند تلف کالا است یعنی نظریه فرض مسئولیت «بند های ۱ و ۲ ماده ۳۶ مقررات ۱۹۸۰ و بند ۱ و ۲ ماده ۲۳ مقررات ۱۹۹۹» و اثبات هر یک از موارد به منظور گریز از مسئولیت به عهده حمل کننده است «بند یک ماده ۳۷ مقررات ۱۹۸۵ بند ۱ ماده ۲۵ مقررات ۱۹۹۹»

مسئولیت متصدی حمل هنگام عدم مطابقت بار

به موجب ماده ۲۱ ق.ا.گ هرگاه در موقع تحویل قطعی محمولات وسایل نقلیه به مرجع تحویل گیرنده و تطبیق آن با مندرجات اظهارنامه اجمالی و فهرست کل بار ضمیمه آن اختلافاتی از حیث تعداد بسته های تحویلی مشاهده شود، بلافاصله مراتب در صورت مجلسی به امضای نماینده شرکت حمل و نقل و ماموران مرجع تحویل گیرنده و نظارت گمرک می رسد. در مورد این اختلاف با شرکت حمل و نقل طبق ماده ۱۰۴ این قانون رفتار می شود.

به موجب ماده ۱۰۴ ق.ا.گ هرگاه به همراه کالایی که با رعایت ماده ۱۰۳ وارد گردیده است بسته یا بسته های مشاهده شود که در اظهارنامه اجمالی و فهرست کل بار یا بارنامه وسیله نقلیه ذکری از آن نشده باشد و بسته یا بسته هایی در اظهارنامه اجمالی و فهرست کل بار یا برنامه ذکر شود که به مرجع تحویل گیرنده تحویل نگردیده باشد و برای توضیح علت اختلاف نیز ظرف سه ماه اسناد و مدارک مورد قبول گمرک از طرف شرکت حمل و نقل کالا ارائه نشود حسب مورد به شرح زیر رفتار می گردد، الف. در مورد اضافه تخلیه به ضبط پست یا پست های اضافی استفاده می شود
ب. در مورد کسر تخلیه به اخذ جریمه انتظامی مطابق ماده ۱۱۰ قانون اقدام می گردد (۱۲)

نتیجه گیری

رابطه بین متصدی حمل و نقل با صاحب کالا نوعی مسئولیت قراردادی است زیرا رابطه ی بین آنها بر اساس قرارداد حمل و نقل است.

اگر حمل کننده کالا را تلف کند، و یا کالا را به درستی تحویل ندهد، مسئول است در قانون مدنی، مسئولیت متصدی حمل و نقل، همان مسئولیت امین است، فرض بر عدم مقصیر او است مگر اینکه خلافش ثابت شود.

بر اثبات تقصیر متصدی حمل و نقل بر عهده صاحب کالا است برای عملکرد بهتر گمرک بهتر است از سیاست هایی استفاده شود که حمل و نقل کالا را در گمرک بهبود بخشد. و همچنین کارکنان و مسئولان گمرک باید باهم همکاری و مشارکت بیشتری داشته باشند تا ضرر و زیان های ناشی از حمل و نقل توسط متصدی کاهش یابد.

متصدی حمل در خصوص مندرجات اظهارنامه مسئول صحت داده هایی است که اظهار نموده است همانطور که ارسال کننده بار مسئولیت صحت داده هایی است که توسط او در بارنامه درج شده است و به تصریح قالب معاهدات بین المللی حمل و نقل ضامن خساراتی است که در اثر نقد یا نادرستی اطلاعات بارنامه به متصدی حمل و یا دیگران وارد شده است حال این مسئولیت در خصوص اضافه یا کسر تخلیه بسته های تحویلی به کنترل افزون بر مسئولیت مدنی در صورت ورود خسارت با جریمه انتظامی هم همراه خواهد بود البته در صورتی که جریمه به صورت ضبط بسته های اطراف تخلیه باشد مسئولیت متصدی حمل در مقابل صاحب کالا هم ایجاد خواهد شد که به دلیل تقصیر فایر و سپس قانونی خود گیرنده از دریافت کالا خود محروم شدند در چنین شرایطی متصدی حمل خسارت وارده به صاحب کالا را نیز جبران نماید (تبصره ۳ ماده ۱۰۴)

بهتر است تا زمانی که کالا به دست گیرنده نرسیده، در صورت آسیب به کالا، متصدی حمل را مسئول بدانیم. و اون بایستی خسارت را جبران کند. ولی زمانی که کالا در اختیار گمرک است، و به کالا آسیب وارد شده یا تلف شده باشد، گمرک را مسئول بدانیم. زیرا در این صورت حق و حقوق صاحب کالا تضییع نمیگردد.

منابع

دهخدا علی اکبر ۱۳۳۵، لغتنامه ج ۳۹ تهران: ۱

دانشگاه تهران

دلفانی، ۱۳۸۲، ع الف، مبانی مسئولیت کیفری در حقوق اسلام و فرانسه، قم انتشارات بوستان کتاب. ۲

سیاح، الف، ۱۳۷۱، فرهنگ بزرگ جامع نوین عربی، فارسی مصور، جلد اول، چاپ پانزدهم، انتشارات اسلام ۳

۴- (Larsen, 1999,)

Larsen, Irene (2002), "Regime of Liability in Private International Air Law
With Focus on the Warsaw System and the Montreal Convention of 28
May 1999", RETTID.

۵- اخلاقی ب ۱۳۷۲، بحثی پیرامون ماهیت حقوقی قرارداد حمل و نقل از دیدگاه حقوق تجارت، مجله کانون وکلای
دادگستری مرکز، شماره ۱۵۹، ۱۵۶

۶. کاتوزیان، ۱۳۶۹، ضمان قهری، چاپ دوم، انتشارات دانشگاه تهران

۷ عرفانی ت، ۱۳۸۵، مسئولیت مدنی متصدی حمل و نقل زمینی انتشارات آثار اندیش

۸- عزیزی، ابراهیم (۱۳۸۵)، (موارد معافیت متصدی حملونقل هوایی از مسئولیت در مقابل مسافر و کالا، تحقیقات
حقوقی، شماره ۴۳

امینی، عیسی (۱۳۷۹). (اجتماع مسئولیت متصدی حملونقل با ضمان مقصر نسبت به صاحب کالا)، مجله حقوقی
دادگستری، ش ۹۰۳۳

۱۰- Doherty, Walter E, (1987), "An Introduction to Customs Law and
Practice", Suffolk Transnational Law Journal, Vol. 11

۱۱- René Rodière, (1977), Droit des transport, transport terrestres et aériens,
Sirey.

۱۲- Mitchelhill, Alan, (1990), Bill of Lading: Law and Practice, Springer-
Science Business Media B. V. 2nd Edition